

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 9, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2022): 241-276

Kur'ân'da İlâhî Otoriteyi İfade Eden İsimler
-Esmâ-i Hüsnâ Rivâyeti Özelinde-
"Names Expressing Divine Authority in the Qur'ân -Special to the al-Asmâ
al-Husnâ Narration-"

Fatih Özaktan
Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi,
Tefsir Ana Bilim Dalı
Assist. Prof., Afyon Kocatepe University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Tafsir
Afyonkarahisar/Turkey

e-mail: fatihozaktan@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9019-765X
DOI: 10.33718/tid.1179800

Makale Bilgisi / Article Information
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 24 Eylül / September 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Kasım / November 2022
Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Fatih Özaktan, "Kur'ân'da İlâhî Otoriteyi İfade Eden İsimler
-Esmâ-i Hüsnâ Rivâyeti Özelinde-", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 9/2
(Güz 2022): 241-276

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>
mailto: trabzonilahiyatdergisi@gmail.com

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Kur'ân'da İlâhî Otoriteyi İfade Eden İsimler -Esmâ-i Hüsnâ Rivâyeti Özelinde-

Öz

Kur'ân'da ve hadislerde Allah Teâlâ'yı tanıtan isim, sıfat ve terkipler yer almaktadır. Kur'ân'da Allah'ı tanıtan isimlere dört âyette esmâ-i hüsnâ terkibi ile dikkat çekilmiştir. Bu isimler, farklı sûre ve âyetlerde bulunmakla birlikte İbn Mâce ve Tirmizî'nin naklettiği esmâ-i hüsnâ rivâyetinde bir arada zikredilmiştir. Bu çalışmada Kur'ân'da geçen, diğer taraftan İbn Mâce ve Tirmizî'nin listesinde yer alan ve doğrudan ilâhî otoriteyi ifade eden isimler ele alınmış, Allah'ın otoritesi ile doğrudan irtibatı olmayan isimlere yer verilmiştir. Kur'ân'da pek çok yerde tevhd, nübüvvet ve âhiret konuları işlenirken yönetmenin sadece Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle özellikle tevhd inancı açısından ilâhî otoriteye dikkat çeken isimlerin tespit ve tahlili önemlidir. Bu amaçla yapılan bu çalışmada, esmâ-i hüsnâ rivâyetinde ilâhî otoriteyi ifade eden isimleri kategorize etmek, isimlerin içinde geçtiği âyetle olan irtibatını, uyumunu ve cümleye kattığı anlamı tespit etmek hedeflenmiştir. Bu gaye doğrultusunda ilâhî otorite ile ilgili isimlerin semantik tahlilleri yapılmış, Kur'ân'da kaç defa geçtiği ve kime hitaben kullanıldığı ve hangi dönemde nâzil olduğu tespit edilmiş ve de kaynak eserlere müracaat edilerek önceki âyetlerle ilişkisi münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi açısından incelenmiştir. Esmâ-i hüsnâ içerisinde *azîz*, *kavî*, *cebbâr*, *muktedir*, *kâdir*, *melik*, *kayyûm* isimleri, bazen âyet sonlarında, bazen âyet ortasında gelerek Allah'ın otoritesini ifade etmektedir. Ayrıca bu yedi ismin, öncesindeki âyetlerle sıkı bir anlam bağı olup, bu isimler; kimi zaman öncesindeki manaları te'kit etmekte, kimi zamanda bunların gerekçesini bildirmektedir. Otoriteyi ifade eden bu isimler, özellikle şirke karşı tevhdin ikame edildiği bağlamda, mutlak otoritenin Allah'a ait olduğunu ifade sadedinde gelmiştir. Allah Teâlâ, özellikle tarihî kıssaların ve haberlerin sonunda gelen esmâ-i hüsnâ aracılığıyla muhataba kendi otoritesini hissettirmek adına sebeplilik ilkesine bağlı kalmak zorunda olmadığını ifade eden bir anlatım ve üslûp kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tefsîr, Kur'ân, Esmâ-i hüsnâ, Kâdir, Otorite.*

Names Expressing Divine Authority in the Qur'ân -Special to the al-Asmâ al-Husnâ Narration-

Abstract

In the Qur'ân and hadiths, there are names, adjectives and compounds that introduce Allâh. In the Qur'ân, attention is drawn to the existence of Allâh's names with the combination of al-asmâ al-husnâ in four verses. Although these names appear in different surahs and verses in the Qur'ân, they are mentioned together in the narration of the al-asmâ al-husnâ narrated by Ibn Mâce and Tirmidhî. In this study, the names mentioned in the Qur'ân and in the list of Ibn Mâjah and Tirmidhî and expressing the divine authority directly, are discussed, names that are not directly related to the authority of Allâh are not included. With this study, it is aimed to categorize the names that express the divine authority in the narration of al-asmâ al-husnâ and to draw attention to the divine authority, which is actually the main theme in the narrative of tawhid and prophecy, which is a common topic in almost every chapter of the Qur'ân. In the verse, it is also aimed to determine the connection and harmony of the divine names, which seem independent with the previous one, with the verse and the meaning they add to the sentence. In line

with this aim, semantic analyzes of the names related to divine authority were made, it was determined how many times they were mentioned in the Qur'ân, to whom they were used, and in which period they were revealed, and their relationship with the previous verses was examined in terms of the science of the *Munasabah al- Qur'ân*, by applying to the source works, In al-asmâ al-husnâ, the names al-Azîz/All mighty, al-Qawee/The powerful, al-Jabbâr/The all compelling, al-Muqtadîr/The Powerful, al-Qadeer/The Omnipotent One, al-Mâlik/The eternal lord, al-Qayyoom/The Sustainer, sometimes appear at the end of the verse, sometimes in the middle of the verse, expressing the authority of Allâh. It has been seen that the seven names expressing divine authority are not randomly placed in the verses, they have a close semantic connection with the verses before them, sometimes they certify the meanings before it, and sometimes they give the reason for the previous expressions. In particular, it should be noted that Allâh has used a meaning and style that states that he does not adhere to the principle of causality in order to make the interlocutor feel his authority, especially through the al-asmâ al-husnâ that come at the end of historical stories and news.

Keywords: *Tafsîr, Qur'ân, al-Asmâ' al-husnâ, Al-Qadeer, Authority.*

Giriş

İnsanların Allah Teâlâ'yı tanıyıp bilmeleri için âyet ve hadislerde Allah'ın nitelikleri farklı isim, sıfat ve terkiplerle ifade edilmiş, ilaveten bu nitelikler, veciz bir şekilde esmâ-i hüsnâ listesinde toplanmıştır. Bu çalışmada da esmâ-i hüsnâ özelinde Allah'ın kâinat ve insan üzerindeki otoritesini ifade eden isimler ele alınmıştır. Bu isimleri belirleme aşamasında Kur'ân'ın mı yoksa esmâ-i hüsnâ'nın zikredildiği hadislerin mi esas alınması gerektiği araştırılmıştır. Sadece Kur'ân'ın esas alınması durumunda; hem çalışmanın hacmi çok genişleyecek hem de kanaatimize göre âyetlerde Allah'a isnat edilen bazı terkipleri, Allah'ın bir ismi olarak kabul etmek tartışmaya açık bir tercih olacaktır. Zira Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın vasıfları; ism-i fâil,¹ sıfat-ı müşebbehe,² izâfet terkiibi³ vb. kalıplarda zikredilmiştir. Bu kalıplarla gelen ifadelerden hangisinin Allah'ın bir ismi olduğu ve toplamda Allah'ın kaç ismi bulunduğu konusunda âlimler arasında da ihtilaf vardır. Örneğin Hattâbî (ö. 388/998), Allah'ın üç yüz on üç isminin Kur'ân'da zikredildiğini,⁴ Kurtubî (ö. 671/1273) ise iki yüz isminin tespit edildiğini nakletmiştir.⁵ İlaveten Allah'ın isimlerinin tevkîfî olup olmadığı da tartışılmıştır. Ehl-i sünnet âlimlerine göre esmâ-i hüsnâ, Allah'ın Kur'ân'da kendisine isnâdı ile veya hadiste Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Allah'ı isimlendirmesi ile tespit edilebilir. Bu tevkîfî bir mesele olup akla değil nassa dayanır.⁶ Diğer taraftan Gazzâlî (ö. 505/1111), isim-sıfat ayrımı yapar. Ona göre, Allah'a bir isim isnâdında bulunmak, nakle dayanırken, Allah'ı, şanına yakışan bir sıfatla nitelemek nakle dayanmaz.⁷

Allah'ın isimleri konusunda gösterilen bu hassasiyeti dikkate alarak ve bir ismin Allah'a isnâd edilmesinde aklın değil, naklin esas alınması gerektiği görüşünü tercih ederek, ele alınacak isimlerin nas'da Allah'ın bir ismi olarak belirtilmiş olmasının isabetli olacağı kanaatine varılmıştır. Bundan dolayı bu çalışmada İbn Mâce (ö. 273/887) ve Tirmizî'nin (ö. 279/892) esmâ-i hüsnâ listesinde yer alan, Kur'ân'da zikredilen ve Allah

1 "Her şeyi yaratan", el-En'âm 6/165.

2 "O, (her şeyden önce mevcut olan) evveldir". el-Hadîd 57/3.

3 "Azabı çetin", el-Bakara 2/196; "Merhametli". el-En'âm 6/167.

4 Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*, 1/12.

5 Kurtubî, *el-Câmi'*, 7/325.

6 Gusn, *Esmâullâhi'l-hüsnâ*, 47.

7 Gazzâlî, *el-Maksadü'l-esnâ*, 173.

Teâlâ'nın doğrudan otoritesini ifade eden isimler örnekleme yöntemiyle ele alınmış, Allah'ın otoritesi ile doğrudan irtibatı ihtilafli olan veya otorite anlamı arka planda olan isimler ele alınmamıştır. Mesela, doğrudan Allah'ın otoritesini ifade ettiğinde ihtilaf görülen *müheymîn* ismi, Kur'ân'da iki yerde geçmektedir. Bir âyette Kur'ân'ın kendisinden önceki kitapları doğrulayıcı ve koruyucu olduğu beyan edilirken Kur'ân'ı nitelemekte,⁸ diğesinde ise Allah'ın bir ismi olarak zikredilmektedir.⁹ İbn Abbâs (ö. 68/688), bu ismin "şahit, emin",¹⁰ Mâtürîdî (ö. 333/944), "musallat, emin, şahit",¹¹ Gazzâlî (ö. 505/1111), "mahlûkâtın amelleri, rızıkları ve ömürlerinin idaresini elinde bulunduran",¹² anlamına geldiğini belirtirken bazıları da "gözetleyici, koruyucu, emin" anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹³ Hattâbî (ö. 388/998) ise "Aslı müeymin'dir. Hemze, 'he' harfine dönmüştür; bu durumda *mü'min* (güvende olmayı sağlayan ve korkudan emin kılan) anlamındadır" demiştir.¹⁴ Her ne kadar bazı âlimler, *müheymîn* isminin Allah'ın mahlûkâtı idare etmesi anlamına geldiğini söylese de ekseriyeti gözetici anlamına geldiği görüşündedir. Kanaatimizce de bu isim, Allah Teâlâ'nın "Mahlûkatı koruyup kollaması ve gözetmesi" anlamına gelmektedir. Zikredilen bu anlamlar düşünüldüğünde *müheymîn* ismi ile ilâhî otorite arasında doğrudan bir irtibat kurmak zorlama olacaktır. Bundan dolayı bu isim, çalışmamızda ele alınmamıştır.

Yine Allah'ın otoritesinin arka planda olduğu isimlerden birine hakîm ismi örnek verilebilir. Sözlükte "bir şeyi ıslah etmek için engellemek/menetmek, hükmetmek"¹⁵ anlamındaki "hukm" mastarından türeyen hakîm ismi, Allah için kullanıldığında "adâletle, ilimle ve müsâmaha ile hareket eden" demektir.¹⁶ Kelâm âlimleri ve esmâ-i hüsnâ şârihleri,

8 "(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'ân'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik." el-Mâide 5/48.

9 "O, gözetip koruyan Allah'tır." el-Haşr 59/23.

10 Beyhakî, *Kitâbü'l-Esmâ*, 1/169.

11 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9/605.

12 Gazzâlî, *el-Maksadü'l-esnâ*, 72.

13 Beyhakî, *Kitâbü'l-Esmâ*, 1/164; Kuşeyrî, *et-Tahbîr*, 85.

14 Zeccâcî, *İştikâku esmâillâh*, 228; Zeccâc, *Tefsîru esmâillâhi'l-hüsnâ*, 32.

15 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, "hkm" mad. 3/66; İsfahânî, *Müfredât*, "hkm" mad. 248; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, "hkm" mad. 5/1901; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "azz" mad. 12/140.

16 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, "hkm" mad. 3/67.

hakîmin “ilimde ve fiilde kemal olma” şeklinde ifade edilebilecek iki temel anlamından hareket ederek bazıları ilimdeki hikmete, bazıları da fiildeki hikmete ağırlık vermiştir.¹⁷ İlim cihetinden hakîm, hikmet sahibi demektir. Hikmet; “varlıkların en üstünü, en üstün ilimle bilmek” demektir. Fiildeki hikmet “bütün işleri sanatkarâne ve sağlam bir şekilde yapmak” demektir.¹⁸ İmâm Mâtürîdî (ö. 333/944), “hakîm, hiçbir şeyde hata yapmayan, fiillerinde hiçbir zaman hikmetten ayrılmayan,¹⁹ her şeyi, konması gereken yere koyan anlamındadır” demiştir.²⁰ Bu anlamlar düşünüldüğünde Allah’ın her şeye hükmetmesi anlamı olmakla birlikte, hikmetle yapma anlamının ağır bastığı görülmektedir. Bundan dolayı hakîm ismi, bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Aynı şekilde; Kur’ân’da zikredilmeyen, İbn Mâce ve Tirmizî’nin esmâ-i hüsnâ rivâyetinde yer almayan, bununla birlikte hadis kaynaklarında geçen ve evrâd-ı ezkârda Allah’ın bir ismi olarak zikredilen *hannân*, *men-nân*,²¹ *deyyân*²² gibi isimler de ele alınmamıştır.²³ Diğer taraftan Kur’ân’da zikredilen ancak söz konusu iki hadis kaynağındaki esmâ-i hüsnâ rivâyetinde yer almayan *rab* ismine²⁴ ve bu durumdaki diğer isimlere de yer verilmemiştir.

Esmâ-i hüsnâ hakkında İsmail Karagöz, *Âyet ve Hadislerin Işığında Allah’ın İsim ve Sıfatları-Esmâ-i Hüsnâ*,²⁵ Metin Yurdağür, *Allah’ın Sıfatları: Esmâü’l-hüsnâ*,²⁶ Abdülaziz Hatip, *Allah’tan Gönüllere Sevgi Kuşağı Esmâ-i Hüsnâ*,²⁷ Mehmet Dilek, *Hadislerde el-Esmâü’l-Hüsnâ*²⁸ isimli bir çalışma

17 Topaloğlu, “Hakîm”, 181.

18 Gazzâlî, *el-Maksadü’l-esnâ*, 120; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “azz” mad. 12/140.

19 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 1/420; 4/152.

20 Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 3/135.

21 Balaban, *el-İhsân fî takrîbi sahîhi İbn Hibbân*, 3/175.

22 Buhârî, “Tevhîd”, 32.

23 Necdî, *en-Nehcü’l-esmâ fî şerhi esmâillâhi’l-hüsnâ*, 591, 597, 600.

24 Allah’ın bu ismi, “...اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدُّعْوَةُ التَّامَّةُ.../Ey bu eksiksiz çağrının Rabbi olan Allah’ım!..” hadisinde geçmektedir. Buhârî, “Ezan”, 8. Ayrıca câhiliye dönemi Araplar, bu kelimeyi melik/kral anlamında kullanmışlardır. Cevherî, *Tâcü’l-luga ve şihâhu’l-Arabiyyi*, “rbb” mad. 1/130.

25 Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.

26 İstanbul: Marifet Yayınları, 1984.

27 İstanbul: Nun Yayıncılık, 2008.

28 Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, cilt: 11, sayı: 6, 77-94’da yayın-

yapmıştır. Esmâ-i hüsnâ hakkında zikredilen çalışmalarda ilâhî isimler müstakil olarak ele alınmış, semantik tahlilleri yapılmış, anlamları üzerinde durulmuş, diğer taraftan ihtiva ettiği anlama göre bir gruptandırılmaya gidilmemiş, âyette yer aldığı siyak sibâk açısından incelenmemiştir. Ayrıca esmâ-i hüsnâda ilâhî otoriteyi ifade eden isimler bir makale boyutunda ele alınmamıştır.

Kur'ân'daki her bir sûre, her bir âyet, tevhîd, nübüvvet ve âhiret inancına doğrudan veya dolaylı olarak değinmektedir.²⁹ Bu konular, kıssalar ve meseller aracılığıyla işlenirken ortak bir tema dikkat çekmektedir. Bu tema, dünya ve ukbâda, canlı ve cansız her şey üzerinde mutlak egemenliğin Allah'a ait olması, diğer bir ifadeyle ilâhî otoritedir. Ne var ki bu çoğu zaman gözden kaçmaktadır. Söz konusu üç konu içerisinde tevhîd ile esmâ-i hüsnâ arasındaki sıkı bağa dikkat çekmek gerekir. Zira tevhîd konusunun özü ve hülâsası, Allah'ın isim ve sıfatlarıdır. Esmâ-i hüsnâ içerisinde özellikle bazı isimlerde tevhîd ile birlikte Allah'ın otoritesine de vurgu yapılmıştır. Bu çalışmada, Allah'ın varlığını, birliğini ve sıfatlarını ifade eden esmâ-i hüsnâ içindeki Allah'ın otoritesiyle ilgili olan isimlere dikkat çekilmek istenmiştir. Bu bağlamda Allah'ın otoritesini ifade eden isimler, esmâ-i hüsnâ özelinde tespit edilip kategorize edilmiş, nüzûl yeri belirtilmiş, öncelikle semantik, ardından münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi açısından incelenmiştir.

1. Kur'ân'da İlâhî Otorite

Fransızcadan Türkçeye geçmiş olan otorite (autorité) kelimesinin öne çıkan üç anlamı bulunmaktadır. Birincisi; istediğini yaptırma veya engelleme gücü,³⁰ ikincisi; siyâsî veya idârî iktidar,³¹ üçüncüsü; kendi alanında hükümleri doğru olarak kabul edilen söz sahibi insan veya eser demektir.³² Otorite kelimesinin Türkçe karşılığı, çok kullanılmayan *yetke* kelimesidir. *Yetke*; "yeterliliğine herkesi inandırarak bir kimsenin kendisine

lanmıştır.

29 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7/7.

30 Ertürk, *Fransızca-Türkçe Bilge Sözlük* "autorité", 75; Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, "Otorite", 1345; İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, "Otorite", 3/2437.

31 Doğan, "Otorite", 1345; Ayverdi, "Otorite", 3/2437.

32 Ertürk, "autorité", 75; Doğan, "Otorite", 1345; Ayverdi, "Otorite", 3/2437.

sağladığı itaat, güven,³³ otorite, sulta ve velâyet” demektir.³⁴

Otorite anlayışı, insan yaşamında önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Otoritenin insanla ilişkisini iki temel kategoride ifade etmek mümkündür. Birincisi; insanı yöneten ve yönlendiren bir özelliğe sahip olması, ikincisi; insanın duygu, düşünce, tavır ve davranışları için temel referans olmasıdır. Her insanın yaşamında otorite veya üstün güç mutlaka mevcuttur.³⁵ Kur’ân’da Allah Teâlâ’nın, Hz. Peygamber’in (s.a.s.),³⁶ devlet yöneticilerinin³⁷ ve din adamlarının³⁸ otoritesinden bahsedilmiş, Allah’ın kâinattaki ve insanlar üzerindeki otoritesi, âyet sonlarında yer alan esmâ-i hüsnâ yanında farklı cümleler, kelime kalıpları ve fiillerle de bildirilmiştir.³⁹

Allah Teâlâ kendisini, Fâtiha’nın ilk âyetinde kâinattaki tüm canlıları terbiye eden ve onların ihtiyaçlarını karşılayan olarak tanıtmıştır. “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ/Bütün hamdler, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”⁴⁰ Âyetteki “رَبِّ الْعَالَمِينَ/ âlemlerin Rabbi” ifadesi, Allah’ın dışındaki her şeyin varlık âlemine gelmesi, Allah’ın yaratmasına, yine varlığını devam ettirmesi de O’nun mevcudiyetine ihtiyaç duyduğuna işaret eder.⁴¹ Yine bu âyet, istisnâsız kâinattaki her şeyin Allah’ın terbiyesinden geçtiğini bildirir.⁴² Bu terbiyeye; insanların, meleklerin, şeytanların ve cinlerin rûhî terbiyeleleriyle göklerde ve yerdeki maddî terbiye dâhil olur.⁴³ Allah Teâlâ, her şeyi yokluktan varlığa çıkarması, âlemlerin varlığını ve devamını sürdürüp

33 Türk Dil Kurumu, “Yetke” (Erişim 19 Ekim 2021).

34 Doğan, “Yetke”, 1842; Ayverdi, “Yetke”, 3/3463; Türk Dil Kurumu, “Yetke” (Erişim 19 Ekim 2021).

35 Gündüz, *Kur’ân’ı Anlamak*, 69.

36 “Allah’a itaat edin, Peygamber’e itaat edin ve onlara itaatsizlikten sakının.” el-Mâide 5/92.

37 en-Nisâ 4/59.

38 et-Tevbe 9/122.

39 Geniş bilgi için bk. Hacımuftuoğlu, *Kral Tanrı: Allah’ın Krallığı*, 24-100.

40 el-Fâtiha 1/2.

41 Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 1/161. Rab ismi hakkında geniş bilgi için bk. Temizer, “Kur’ân’da “Rab” Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz,” 41.

42 Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 1/200.

43 Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 1/162.

âlemleri ayakta tutması sebebiyle âlemlerin Rabbi'dir.⁴⁴

Allah Teâlâ'nın otoritesi, sonsuz ve sınırsızdır, ezeli ve ebedîdir, dünü, bugünü geçmiş ve geleceği kapsar. O her yerde hâzır ve nâzırdır. O'nun otoritesi, beşer otoritesinde olduğu gibi sadece sosyal hayatı kapsayan genel bir hâkimiyet ve kontrol değil yerleri, gökleri, dağları taşları, canlı-cansız, tüm varlıkları kapsar. Allah'ın bu hâkimiyeti âyetlerde şu şekilde ifade edilir. *"Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi. İkisi de, 'İsteyerek geldik' dediler."*⁴⁵ *"Gökte ve yerde bulunanların hepsi gerek isteyerek gerek istemeyerek ona teslim olmuştur."*⁴⁶ Allah'ın kâinata koyduğu sünnetullahı (kanun ve nizamı) hiç kimse değiştiremez, ilâhî yasalar her zaman işler ve Allah Teâlâ, her türlü icraatı gerçekleştirme yetkisine sahiptir. Nitekim O, *"Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamazsın, Allah'ın kanununda kesinlikle bir sapma da bulamazsın"* buyurmaktadır.⁴⁷ Allah Teâlâ, göklerde ve yerde, havada ve karada, beşerî ve tabii hayatın işleyişinde kâinatın varlığını ve düzenini devam ettirmesi için bazı kanunlar koymuştur. Bu kanunların değişmesi ve bozulması halinde onu düzeltmek için tüm insanlar birleşse yine de onu düzeltmez ve âciz kalır. Zira bu kanunlar, krallar kralı, melikler meliki Allah tarafından konmuştur.

Allah Teâlâ, insanlar arasındaki ilişkilerde adâleti sağlamak ve toplumsal düzeni korumak için de kanunlar koymuştur. Bu kanunları çiğneyenleri ve uymayanları kâfir,⁴⁸ zâlim⁴⁹ ve fâsık⁵⁰ olarak isimlendirmiştir. Dolayısıyla tehdit içerikli bu ifadelerle kendi koyduğu kanunlara göre hüküm verilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Peygamberler, din adamları, devlet adamları, padişahlar, sultanlar ve yöneticiler güçlerini ve otoritelerini Allah'tan alırlar, O'na bağılırlar. O, kâdir olan her fâniyi gücünün yettiği şeylere kudretli, her mâliki de mülküne sahip kılandır.⁵¹ İsterse onlara vermiş olduğu tüm yetkileri onların

44 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 1/199.

45 Fussilet 41/11.

46 Âl-i İmrân 3/83.

47 el-Fâtır 35/43.

48 el-Mâide 5/44.

49 el-Mâide 5/45.

50 el-Mâide 5/47.

51 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 8/186.

ellerinden alır. Nitekim Allah, İsrâiloğulları'na kral olarak Tâlût'u seçip hükümdar eylemiş, onu kudretli ve bilgili kılmıştır.⁵²

Allah Teâlâ, insanlara,⁵³ meleklerle,⁵⁴ göklere ve yere,⁵⁵ güneşe,⁵⁶ aya,⁵⁷ yıldızlara,⁵⁸ geceye ve gündüze hükmettiğini,⁵⁹ cennete⁶⁰ ve cehenneme,⁶¹ hesap gününe,⁶² göklere ve yerlere⁶³ mâlik olduğunu, düşen yapraktan, karada ve denizde gizlenenden,⁶⁴ göklerde ve yerin dibinde saklanan tek bir taneden haberdar olduğunu,⁶⁵ yıldızları,⁶⁶ gökleri ve yeri yarattığını,⁶⁷ öldürmeye ve diriltmeye kâdir olduğunu,⁶⁸ yeryüzünü insana boyun eğdirdiğini,⁶⁹ çeşit çeşit bitkiler bitirdiğini,⁷⁰ her şeyi bildiğini,⁷¹ gördüğünü,⁷² işittiğini,⁷³ ezeli,⁷⁴ ebedî,⁷⁵ evvel, âhir, zâhir, bâtın olduğu-

52 el-Bakara 2/247.

53 el-Enâm 6/18.

54 et-Tahrîm 66/6.

55 Fussilet 41/11.

56 Yâsîn 36/38.

57 Yâsîn 36/39.

58 el-A'râf 7/54.

59 el-Mü'minûn 23/80.

60 et-Tevbe 9/111.

61 el-En'âm 6/128.

62 el-Fâtîha 1/4.

63 ez-Zümer 39/44.

64 el-En'âm 6/59.

65 Lokmân 31/19.

66 el-En'âm 6/97.

67 el-A'râf 7/54.

68 el-Mü'minûn 23/80.

69 el-Mülk 67/15.

70 el-En'âm 6/99.

71 Âl-i İmrân 4/29.

72 el-Bakara 2/96.

73 el-Enbiyâ 21/4.

74 el-Bakara 2/255.

75 el-Kasas 28/88.

nu,⁷⁶ insana bilmediğini öğrettiğini,⁷⁷ mü'minleri koruduğunu,⁷⁸ istediğini zengin, istediğini fakir, istediğini izzetli, istediğini zelîl kıldığını,⁷⁹ her şeye gücünün yettiğini,⁸⁰ sadece "ol" emri ile her şeyin hemen olduğunu⁸¹ açıklayarak tüm âlemin Rabbi olduğunu tek otorite ve gerçek kral kendisinin olduğunu kâinata ilân etmiştir.

2. Esmâ-i Hüsnâ Rivâyeti Özelinde İlähî Otorite

Kur'ân'da dört yerde geçen esmâ-i hüsnâ terkibi,⁸² "en güzel isimler" anlamında olup Allah'a nispet edilen isimleri ifade eder.⁸³ Bu terkip, Allah'ın tüm isimlerini kapsamakla birlikte terim olarak kullanıldığında meşhur doksan dokuz isim kastedilmektedir.⁸⁴ Ekseriyet itibariyle âyet sonlarında tek veya ikili bulunan esmâ-i hüsnâ kimi zaman âyet başında ve ortasında yer almaktadır. Bu isimler, Allah'ın sıfatlarını ifade etmekle birlikte öncesinde bahsedilen konu ve pasajla yakın bir ilişki içerisindedir.⁸⁵ Allah'ın isimleri, zikredildiği âyetlerin ilk bakışta fark edilmeyen ve gizli kalan anlam katmanlarına atıfta bulunduğu gibi aynı zamanda âyetin bir hülâsasıdır. Bunları ortaya çıkarmak, âyetin sebep-i nüzulüne, tarihsel ortamına vâkıf olmayı ve âyetin mana ve mefhûmu üzerinde ciddi bir tefekkürü gerektirir.

Allah Teâlâ'nın doksan dokuz isminin olduğunu ifade eden rivâyet, Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'de (ö. 261/875) nakledilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s): *"Allah'ın doksan dokuz (yüzden bir eksik) ismi vardır; bunları kim sayarsa, cennete girer"*⁸⁶ buyurmuştur. İmam Şâfiî (ö. 204/820) de şöyle demiştir: *"Bu ümmetin söylediği şeylerin tümü sünnetin şerhidir,*

76 el-Hadîd 57/3.

77 el-Alak 96/5.

78 Muhammed 47/11.

79 Âl-i İmrân 4/26.

80 Âl-i İmrân 4/29, 189.

81 el-Bakara 2/117.

82 el-A'râf 7/180; el-İsrâ 17/110; Tâhâ 20/8; el-Haşr 59/24.

83 Topaloğlu, "Esmâ-i hüsnâ", 11/404.

84 Topaloğlu, "Esmâ-i hüsnâ", 11/404.

85 Güneş, "Kur'ân'da 'Azîz' İsmi ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi", 2-5; Ayrıca bk. Altın, *Dil ve Bağlam Açısından Kur'ân'da Esmâ-i Hüsnâ*, 114.

86 Buhârî, "Tevhîd", 12; Müslim, "Zikir", 2.

sünnetin tümü Kur'ân'ın şerhidir, Kur'ân'ın tümü Allah'ın en güzel isimlerinin ve yüce sıfatlarının şerhidir. Buna ilâveten, “Esmâ-i hüsnânın tümü de *ism-i a'zam'ın şerhidir. Nitekim bu isim, tüm sözcüklerden daha efdaldir*” denilmiştir.⁸⁷

Esmâ-i hüsnâ, İbn Mâce ve Tirmizî'nin naklettiği rivâyette tek tek zikredilmiştir.⁸⁸ Ancak Tirmizî'nin naklettiği esmâ-i hüsnâ rivâyeti, İbn Mâce rivâyetinden daha çok hüsnü kabul görmüştür. Başta Tirmizî ve İbn Mâce olmak üzere hadislerde esmâ-i hüsnânın zikredilmesi, âlimleri Kur'ân'da Allah'ın isimlerini araştırmaya teşvik etmiştir. Âlimler, Allah'ın doksan dokuz isminin varlığından bahseden hadis rivâyetlerini esas alarak Kur'ân'da hangi sûrede hangi isimlerin geçtiğini tek tek çıkarmışlar ve doksan dokuz sayısına ulaşmaya çalışmışlardır.⁸⁹ İbn Hacer de âyetleri esas alarak Kur'ân'da geçen doksan dokuz esmâ-i hüsnâyı zikretmiştir.⁹⁰ Esmâ-i hüsnâ anlamlarına göre farklı şekillerde gruplandırılmıştır. En meşhuru; zâtî isimler,⁹¹ kâinâtı ilgilendiren isimler⁹² ve insanı ilgilendiren isimler⁹³ olarak yapılan tasniftir.

Verilen bu bilgiler akabinde ilâhî otoriteyi ifade edip esmâ-i hüsnâda yer alan ve Kur'ân'da zikredilen *azîz-kavî*, *azîz-cebbâr*, *azîz-muktedir*, *kâdir*, *melik* ve *kayyûm* isimlerinin âyetlerdeki kullanımına yer verilecektir.

2.1. Azîz İsmi

İzz (عز) masterından mübalağalı ism-i fâil olan *azîz* (عزیز) kelimesi, “üstün, kuvvetli, her şeye galip gelen, yenilmeyen, zor ve güç olan” anlamlarına gelmektedir.⁹⁴ Hattâbî bu anlamlardan “galip gelme” anlamını ön

87 Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 1/6.

88 Tirmizî, “Da'avât” 88; Burada şunu da belirtmek gerekir ki; araştırmamız esnasında İbn Mâce'nin hem Muhammed Fuad Abdalbâki hem de Şuayb Arnavûd tahkiklerine bakılmış ancak ikisinde de esmâ-i hüsnâ rivâyetinde “الرَّحِيمُ” isminin iki defa zikredildiği tespit edilmiştir. Bu iki isim, tek sayıldığında yüz, iki defa ayrı ayrı sayıldığında yüz bir isim olmaktadır. bk. İbn Mâce, “Duâ”, 10.

89 İbn Hacer, *Tahrîcu hadîsi'l-esmâ'i'l-hüsnâ*, 66-83.

90 İbn Hacer, *Fethü'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*, 11/219.

91 Topaloğlu, “Allah”, 2/471.

92 Topaloğlu, “Allah”, 2/471.

93 Yurdagür, *Allah'ın Sıfatları: Esmâü'l-hüsnâ*, 176-214; Topaloğlu, “Allah”, 2/471.

94 Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sihâhu'l-Arabiyyi*, “azz” mad. 3/886; İsfahânî, *Müfredât*, “azz”

plana çıkararak *azîz* ismini “Kendisine gâlip gelinemeyen, güçlü” şeklinde tanımlamıştır.⁹⁵ Allah'ın bir ismi olarak tek başına hiç gelmeyen bu kelime, Kur'ân'da kırk iki sûrede,⁹⁶ doksan dokuz defa geçmekte olup⁹⁷ kırk yedi yerde *hakîm* (حَكِيم),⁹⁸ yedi yerde *kavî* (قَوِي),⁹⁹ bir yerde *ceb-bâr* (جَبَّار),¹⁰⁰ bir yerde *muktedir* (مُقْتَدِر),¹⁰¹ on üç yerde *rahîm* (رَحِيم),¹⁰² altı yerde *alîm* (عَلِيم),¹⁰³ üç yerde *gaffâr* (غَفَّار),¹⁰⁴ iki yerde *gafûr* (غَفُور),¹⁰⁵ dört yerde *zü'ntikâm* (ذِي انْتِقَامٍ/ذُو انْتِقَامٍ),¹⁰⁶ üç yerde *hamîd* (حَمِيد),¹⁰⁷ bir yerde *veh-hâb* (وَهَّاب)¹⁰⁸ ile birlikte zikredilmiştir. On bir yerde de Allah'ın bir ismi ve sıfatı olarak değil de vezirin ünvanı,¹⁰⁹ üstün (yüce)¹¹⁰ ve zor gelmek¹¹¹ anlamlarında kullanılmıştır. Kur'ân'da çok sayıda âyette kullanılması *azîz* ismini, esmâ-i hüsnâ içerisinde kendisiyle Allah'ın otoritesine en çok vur-

mad. 563; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “azz” mad. 5/374.

95 Beyhakî, *Kitabü'l-Esmâ*, 1/94.

96 Hatice Şahin Aynur, konu ile ilgili makalesinde *azîz* kelimesinin Kur'ân'da kırk sûrede geçtiğini belirtmiştir. bk. Aynur, “Âyet Sonlarındaki Esmâ-i Hüsnânın Birbiriyle İrtibatı: Azîz İsmi Örneklemi, 539-576.

97 Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, “azz” mad. 459-461.

98 “عَزِيزٌ حَكِيمٌ” şeklinde yirmi dokuz yerde, “عَزِيزًا حَكِيمًا” şeklinde beş yerde, “عَزِيزٌ حَكِيمٌ” şeklinde on üç yerde kullanılmıştır. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, “azz” mad. 459.

99 “الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ” şeklinde “Hûd 11/66” ve “Şûrâ 42/19”da, “قَوِيٌّ عَزِيزٌ” şeklinde “el-Hadîd 57/25” ve el-Mücâdele 58/ 21’de, “قَوِيًّا عَزِيزًا” şeklinde “el-Ahzâb 33/25”de, “قَوِيٌّ عَزِيزٌ” şeklinde “el-Hacc 22/40, 74”te geçmektedir. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, “azz” mad. 459-461.

100 el-Haşr 59/23.

101 el-Kamer 45/42.

102 eş-Şuarâ' 26/9; er-Rûm 30/5; es-Secde 32/6; Yâsîn 36/5; ed-Duhân 44/42.

103 el-En'âm 6/96; en-Neml 27/78; el-Gâfir 40/2; Yâsîn 36/38; Fussilet 41/12; ez-Zuhruf 43/9.

104 Sâd 38/66; ez-Zümer 39/5; Fâtır 35/28; el-Gâfir 40/42; el-Mülk 67/2.

105 Fâtır 35/28; el-Mülk 67/2.

106 Âl-i İmrân 3/4; el-Mâide 5/95; İbrâhîm 14/47; ez-Zümer 39/37.

107 İbrâhîm 14/1; Sebe 34/6; el-Burûc 85/8.

108 Sâd 38/9.

109 “Şehirdeki bazı kadınlar, Azîz (Vezir)'in karısı, hizmetindeki genç ile birlikte olmak istiyormuş; (Yûsuf'un) sevdası kalbine işlemiş! dediler” âyetinde *azîz* kelimesi, vezirin ünvanı olarak kullanılmıştır. Yûsuf 12/30, 51, 78, 88.

110 “Eğer kabilen olmasaydı muhakkak ki seni taşla öldürürdük. Senin bize hiçbir üstünlüğün yok.” Hûd 11/91; Fussilet 41/41; el-Fetih 48/3; ed-Duhân 44/49.

111 Allah'a göre bu zor bir şey değildir.” İbrâhîm 14/20; et-Tevbe 9/128; Fâtır 35/17

gu yapılan bir isim haline getirmiştir.

Azîz kelimesi, beşer için kullanılmakla birlikte insanın *azîz* sıfatı ile Allah Teâlâ'nın *azîz* sıfatı birbirinden farklı anlamlar ihtiva eder. Allah Teâlâ'nın *azîz* olması dünyadaki padişahlar ve hükümdarların *azîz* olması gibi değildir. Zira onlar güçlerini, ordularından ve halkından alırlar. Onlar zillet ve acziyete düştüklerinde padişahları da düşer. Ancak Allah Teâlâ hiçbir merciden güç ve destek almadan bizâtihi kendisi her zaman hükümran ve galip (*azîz*) olandır.¹¹²

Azîz kelimesi ile birlikte kullanılan bu isimlerden sadece *zü'ntikâm* (ذِي انْتِقَامٍ/ذُو انْتِقَامٍ) ismi, İbn Mâce ve Tirmizî'de sayılan esmâ-i hüsnâda yer almaz. Bununla birlikte Tirmizî'de aynı anlama sahip "المُنْتَقِمِ/suçluları cezalandıran" ismi zikredilir.¹¹³

Görüldüğü gibi bazı ilâhî isimlerle birlikte çok sık, bazıları ile çok az kullanılan, ağırlıklı olarak Mekkî sûrelerde yer alan *azîz* kelimesi,¹¹⁴ Kur'ân'da hikmet, rahmet, ilim, kudret ve otorite ifade eden Allah Teâlâ'nın on bir ismi ile birlikte zikredilmiştir. Ancak incelenen konunun, *ilâhî otorite* olması hasebiyle Kur'ân'da *azîz* isminin sadece kudret ve otorite ifade eden *kavî*, *cebbâr*, *muktedir* isimleriyle kullanımına yer verilecektir.

2.1.1. Azîz-Kavî Kullanımı

Sözlükte "güçlü olmak, gücü yetmek, bir işi yapmak için yeterli güce sahip olmak" anlamındaki kuvvet (قُوَّةٌ) masterından türemiş olan *kavî* (قَوِيٌّ) kelimesi,¹¹⁵ Allah'a nispet edildiğinde "Hiçbir durumda âciz düşmeyen, her şeye gücü yeten, mutlak güç sahibi" anlamlarına gelir.¹¹⁶ Zeccâc'a göre *kavî* ismi, *kâdir* isminden daha mübâlağalı bir manaya sahiptir.¹¹⁷ Kur'ân'da Allah'ı niteleyen bir isim olarak toplamda dokuz âyette geçen

112 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 8/370.

113 Tirmizî, "Da'avât" 88.

114 Kubat, *Kur'ân'da Tevhid*, 445.

115 Cevherî, *Tâcü'l-luga*, "kvy" mad. 6/2469; İsfahânî, *Müfredât*, "kdr" mad. 694; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "kvy" mad. 15/207; Fîruzâbâdî, *el-Kâmusü'l-muhît*, "kdr" mad. 1324.

116 Hattâbî, *Şe'nü'd-duâ*, 77; Ayrıca bk. Karagöz, *Âyet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*, 163; Affüddîn Süleyman b. Ali b. Abdullah Tilimsânî, *Meâni'l-esmâ'i-ilâhiyye*, thk. Orkhan Musakhanov (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2018), 139.

117 Zeccâc, *Tefsîru esmâillâhi'l-hüsnâ*, 54.

kavî ismi, yedi âyette “yegâne galip” anlamındaki *azîz* ismi ile birlikte¹¹⁸ iki âyette de “cezası çetin” anlamındaki *şedîdü'l-ıkkâb* terkibinden önce kullanılmıştır.¹¹⁹ İsmi zikredildiği sûreler incelendiğinde Mekkî¹²⁰ ve Medenî sûrelerde¹²¹ birbirine yakın sayıda kullanıldığı görülmektedir. Tekrara düşmemek gayesiyle burada *kavî* isminin geçtiği tüm âyetler verilmeyip temsil gücü yüksek birkaç örneğe yer verilecektir.

Hûd suresi 66. ayette, Allah'ın Sâlih (a.s.) ve ona inananları, kavimlerine gelen helâktan kurtardığı haberinden sonra, *kavî* ve *azîz* olduğu bildirilmiştir.¹²² Bu âyetin öncesinde Sâlih'in (a.s.) kâfirleri Allah'ın bir mucize olarak gönderdiği deveye zarar vermekten sakındırmasına rağmen onların bu deveyi öldürmelerinden bahsedilmektedir.¹²³ Bu âyette, bu yaptıklarından dolayı kâfirlerin helâk edildiği, Sâlih (a.s.) ve yanındakilerin kurtarıldığı açıklanmıştır. İşte putperestler ile inanan kişileri isabetli bir şekilde birbirinden ayırmak, bir şeyi, inkâr eden kavim için bela ve azap, inananlar için ise kurtuluş ve rahmet kılmak her şeye kâdir olmayı yani *kavî* isminin tecelli etmesini gerektirir.¹²⁴ Diğer bir ifadeyle Allah Teâlâ, *kavî* ismiyle mü'minleri azabından korurken, emirlerine karşı çıkan müşrikleri daha önce cezalandırdığı gibi yine cezalandıracağını ve her şeye kâdir olduğunu açıklamış,¹²⁵ *azîz* ismi ile de müşriklere karşı her zaman galip geleceğini ve tek otorite olduğunu ifade etmiştir.

Kur'ân'daki başka bir âyette Müslümanlara saldıran kâfirlerin Allah'ın inayetiyle hiçbir şey elde edemeden geri döndürüldüğü ve Allah'ın mü'minler için yeterli olduğu ifade edildikten sonra, *kavî* ve *azîz* olduğu bildirilmiştir.¹²⁶ Bu âyet, Hendek savaşında Müslümanları ortadan kal-

118 “الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ” şeklinde “Hûd 11/66” ve “eş-Şûrâ 42/19”da, “قَوِيُّ عَزِيزٍ” şeklinde “el-Hadîd 57/25” ve el-Mücâdele 58/ 21’de, “قَوِيًّا عَزِيزًا” şeklinde “el-Ahzâb 33/25”de, “لِقَوِيٍّ عَزِيزٍ” şeklinde “el-Hacc 22/40 ve 74”te geçmektedir. Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, 459-461.

119 “إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ” el-Enfâl 8/52; “فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ” el-Gâfir 40/22.

120 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/377; 4/208; 3/141 (Hac sûresinde iki âyette *kavî* ismi kullanılmıştır); 4/148.

121 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/471, 484; 3/518; 2/193.

122 Hûd 11/66.

123 Hûd 11/65.

124 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb* 18/370; Hâzin, *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzil*, 2/492.

125 Merâgî, *Tefsîrü'l-Merâgî*, 12/57.

126 el-Ahzâb 33/25.

dırmak için Kureyş ve Gatafân'dan gelen kâfirlerden bahsetmektedir. Müslümanlarla kâfirler arasında çıkan savaş o kadar çetin geçiyordu ki, Müslümanlar öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmaya fırsat bulamamışlardı. Allah Teâlâ, Müslümanlara yardımcı olarak fırtınayı ve melekleri göndermiş,¹²⁷ böylelikle onlar, kâfirlere karşı zafer elde etmiş ve azılı kâfirler, kin ve öfkeleri yatışmadan elleri boş bir şekilde geri yurtlarına geri dönmüşlerdi.¹²⁸ Yüce Allah, söz konusu âyeti “ *وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ* / *Allah'ın desteği müminler için yeterlidir*” ifadesi ile bitirseydi o zaman imanı zayıf Müslümanların kalpleri, kâfirlerin: “*Bizim geri dönüş sebebimiz, tesadüfen ortaya çıkan fırtınaydı*” düşüncesine meyledebilirdi. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ, fırtınanın tesadüfen çıkmadığını, bizzat fırtınayı kendisinin düşmanlara gönderdiğini, kâfirleri helâk etmek için mü'minlerin savaşmasına ihtiyaç duymadığını bildirmek, her zaman galip geleceğine olan inancı artırmak için *kavî* ve *azîz* isimlerini âyetin sonunda zikretmiştir.¹²⁹ Zikredilen bu bilgilerden anlaşıldığı gibi düşmanın hezimete uğraması sadece mü'minlerin savaşması ile değil özellikle Allah'ın yardımı ile olmuştu. Allah Teâlâ, söz konusu iki ismi zikrederek özellikle bu noktaya dikkat çekmiştir. Ayrıca bu isimler üzerinde düşünüldüğünde âyetin muhtevasında verilmek istenen mesajın bu isimlerle hülâsa edildiği görülecektir. Dolayısıyla esmâ-i hüsnânın, Kur'ân'ın *îcâz* ve *i'câz* yönünü gösteren bir üslûp çeşidi olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer bir âyette Allah Teâlâ, demiri yarattığını, insanlar için demirde büyük faydalar kıldığını ve görmeden iman eden kişilerin kendisine ve peygamberlerine yardım edeceğini ifade etmiş, akabinde *kavî* ve *azîz* olduğunu bildirmiştir.¹³⁰ Bu âyette ve önceki âyetlerde mü'minlerin cihatla yükümlü tutulması, Allah ve Resûlü'nün onların yardımına muhtaç olduğundan dolayı değil, aksine onların bu vesileyle Allah'ın rızasını kazanmaya muhtaç olmalarından dolayıdır. Zira Allah Teâlâ, her şeye kâdirdir ve her türlü güç karşısında üstündür, onların yardımından müstağnidir.¹³¹ Söz konusu âyet, siyâk-sibâk açısından düşünüldüğünde özellikle Müslümanlara Allah'ın güç ve otoritesini hatırlatmak için *kavî* ve *azîz* isimleri-

127 Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, 19/69; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, 8/24.

128 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 25/164; Kurtubî, *el-Câmi'* 14/160.

129 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/79.

130 el-Hadîd 57/25.

131 Ebüssuûd Efendi, *Tefsîru Ebi's-Suûd*, 8/212; Şevkânî, *Fethül-kadîr*, 5/213.

nin zikredildiği görülmektedir.

Başka bir âyette Allah Teâlâ, kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edeceğini bildirmiş, sonra da *kavî* ve *azîz* olduğunu ifade etmiştir.¹³² Bu âyette “*kendi dinine yardım edenlere yardım edecektir*” ifadesinden maksat; cihat ederek, iyiliği emrederek ve kötülükten nehyederek İslâm'ın yayılmasını sağlayanlara Allah Teâlâ'nın yardım vaadini gerçekleştireceğidir. Allah Teâlâ bu yardım vaadini gerçekleştirme gücüne sahip olduğunu *kavî* ismi ile¹³³ kendisi dışında hiçbir otoritenin bulunmadığını *azîz* ismi ile ifade etmiştir. Haddi zâtında bu isimler, öncesinde yer alan “*Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir*” ifadesinin gerekçesini ve sebebini bildirmektedir. Zira Allah, bu vaadini izzetli ve kuvvetli olmasıyla gerçekleştirir.¹³⁴ Bu durumda Allah Teâlâ, mü'minlere yardım ederken kâfirleri hezimete uğratacaktır. Dolayısıyla *kavî* ve *azîz* isminin mü'minlere vaâd (müjde), kâfirlere vaîd (tehdit) olarak zikredildiği düşüncesi akla gelmektedir.

Kur'ân'da yer alan kıssa ve anlatımlarda Allah'ın mutlak otoritesini ve iradesini göstermek adına sebeblik (sebe-sonuç) kuralını bir kenara bıraktığı, istediği gibi, hikmet ve adaletle hükmeden bir rab profili çizdiği görülmektedir. Bu da muhataba hiçbir şeyin kendisini bağlayıcı olmadığı, şartsız ve koşulsuz her türlü fiile gücü yeten bir yaratıcı olduğunu anlatmaktadır. Haliyle Allah'ın fiillerinde sebep ve illet tâlî, ilahî otorite asıldır.¹³⁵ Mu'tezile'nin “kul fiilin hâlıkıdır” ve “kâinata sebep-sonuç ilişkisi vardır” yaklaşımının Allah'ın otoritesini ifade eden isim ve âyetlerde bir geçerliliğinin olmadığı görülürken Eşâri ve Mâtürîdî'nin, Allah her şeyi yaratmaya gücü yeten, mutlak güç sahibi olduğu görüşünün muvafık olduğu görülmektedir.¹³⁶ Nitekim Eş'arî kelam atomculuğu ve sebeblik incelendiğinde Allah'ın fiillerinde salt sebeblikten bahsetmek mümkün değildir. Onlar, kâinata düzen ve süreklilik bulunduğunu kabul etmekle

132 el-Hacc 22/40.

133 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 23/230; Merâgî, *Tefsîrül-Merâgî*, 17/120; Şinkitî, *Edvâü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, 5/265.

134 İbn Aşûr, *Tefsîrüt-Tahrîr*, 17/279.

135 Kıssalar hakkında geniş bilgi için bk. Öztürk, *Kıssaların Dili*, 49-77.

136 Mâtürîdî'ye göre; irade meselesinde sebep-sonuç ilişkisi söz konusu değildir. Zira hiçbir şey Allah'ın iradesini sınırlandıramaz. Geniş bilgi için bk. Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhid Tercümesi*, 275; Arpaguş, *Fazlur Rahmân'a Göre Allah ve İnsan*, 2010, 33. Fazlur Rahmân, *İslâm ve Çağdaşlık*, 281.

birlikte bunun kaynağının eşya değil, yaratıcı olduğunu benimsemektedirler.¹³⁷

2.1.2. Azîz-Cebbâr Kullanımı

Cebbâr kelimesi, kullanıldığı yere göre farklı manalara gelmekle birlikte Allah-kul ilişkisi çerçevesinde “bir şeyi zor kullanarak veya zor kullanmadan ıslah etmek, otorite kurmak” anlamındaki cebr (جبر) mastarından türemiş mübâlağalı ism-i fâildir.¹³⁸ Bu kelime Allah’ın bir ismi olarak “Her şeyi ıslah eden ve iradesi doğrultusunda mahlûkatı otoritesi altına alan” demektir.¹³⁹ İbn Abbâs (r.a.), *cebbâr* ismi hakkında “Büyük padişah (melik)¹⁴⁰ anlamındadır” derken, Süddî (ö. 127/745): “İnsanları otoritesi altına alan ve yapılmasını istediği şeye zorlayan anlamındadır” demiştir.¹⁴¹ Kur’ân’da toplamda on yerde geçen *cebbâr* ismi sadece bir yerde Allah’a nispetle *azîz* ismi ile birlikte kullanılmıştır. “الْمُهَيِّمِينَ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ.../ O, görüp gözeten ve yönetendir ve her zaman galiptir, her şeyi ıslah eden ve otorite sahibi, büyüklük ve yücelik kendisine mahsûs olandır.”¹⁴² Bu âyette “her şeyi ıslah eden ve otorite sahibi” anlamındaki *cebbâr* ismi, *azîz* ile *mütekebbir* isimleri arasında zikredildiği gibi İbn Mâce ve Tirmizî’nin naklettiği esmâ-i hüsnâ rivâyetinde de aynı terkipte zikredilmiştir.¹⁴³ *Cebbâr* kelimesi, zikredilen âyet hariç diğer dokuz ayette yergi ifade eden beşerî manalar taşır.¹⁴⁴ Örneğin “وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ/ Sen, onlara karşı bir zorba değilsin” âyetinde “zorba”¹⁴⁵ “إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ/ Orada iri cüsseli bir toplum var” âyetinde “iri cüsseli”¹⁴⁶; “وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا/ Beni Allah’a kulluktan kaçınan bedbaht (bir kul) eylemedi” âyetinde “kulluktan kaçınan kişi”¹⁴⁷; “وَإِذَا نَطَشْتُمْ بَطْشَتُمْ جَبَّارِينَ/ (Bir kavmi) yakaladığınız zaman çok kan döken (zorbalar)

137 Arpaguş, *Fazlur Rahmân’a Göre Allah ve İnsan*, 33.

138 İsfahânî, *Müfredât*, “cbr” mad. 183; Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, “cbr” mad. 10/347, 350.

139 İsfahânî, *Müfredât*, “cbr” mad. 183; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “cbr” mad. 4/113.

140 Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 29/513; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi’l-kitâb*, 18/613.

141 Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 9/287.

142 el-Hasr 59/23.

143 İbn Mâce, “Duâ”, 10; Tirmizî, “Da’avât” 88.

144 Topaloğlu, “Cebbâr”, 7/182.

145 el-Kâf 50/45.

146 el-Mâide 5/22.

147 Meryem 19/32.

gibi yakalyorsunuz"¹⁴⁸ âyetinde "çok kan döken" anlamına gelmektedir.¹⁴⁹

Cebbâr ismi, Kur'ân'da sadece bir âyette Allah'a, diğer âyetlerde ise inanan ve inanmayan insanlara nispetle toplamda on yerde kullanılmıştır. Allah için kullanıldığında "Her şeyi ıslah eden, zor kullanarak veya kullanmadan iradesi doğrultusunda mahlûkâtı otoritesi altına alan melik" anlamında övgü, insana nispet edildiğinde ise zem ifade etmektedir. Burada şu noktaya dikkat çekmek gerekir. *Cebbâr* ismi, *kavî* ve *azîz* isimleri gibi tarihî kıssaların ve anlatımların akabinde hiç kullanılmamış, sadece Allah'ın *azîz* ismine iktirân ile bir yerde kullanılmıştır. Belki bu kullanım, *cebbâr* isminin bir şeyi zorla yaptırma anlamını ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Allah Teâlâ'nın bu isminde bulunan istediğini zorla kullarına yaptırma sıfatını da ızdırârî (zorunlu) kadere hamletmek uygun olacaktır. Allah, kullarını ilâhî hikmet gereği kaçınmaları mümkün olmayan bazı şeylere zorlamıştır.¹⁵⁰ Bu da Allah'ın kullarını var etmesi, anne-babalarını ve ecelleri tayin etmesi, diriltmesi, hesaba çekmesi, vb. hususlardaki zorlaması gibidir. Haddi zatında kimse ölmeyi, hesap görmeyi, cehenneme girmeyi istemez. Ancak Allah'ın iradesi bu doğrultuda olduğu için insan bunları istemese de bu olayların içinde kendisini bulur. Elbette kulun irade ve tercihinin bağlı olan ihtiyârî (iradeli) kaderi¹⁵¹ vardır ve bu kısımda Allah'ın kulunu kötü bir fiile zorlayıp ondan dolayı onu cezalandırması anlamında bir zorlamadan bahsetmek mümkün değildir. Zira Allah, kullarına haksızlık yapmaktan, zulmetmekten münezzehtir,¹⁵² her zaman âdil ve hakîm (hikmet) sıfatlarıyla hareket eder.¹⁵³

2.1.3. Azîz-Muktedir Kullanımı

Sözlükte "gücü yetmek, hükmetmek, bir şeyi ölçü ile yapmak, rızkı daraltmak" anlamlarındaki *kadr* (قَدْر) masterından türeyen ve iftiâl bâbında ism-i fâil olan *muktedir* (مُقْتَدِر) kelimesi,¹⁵⁴ "kendisi için hiçbir şeyin imkânsız olmadığı ve kendisine hiçbir güç ve kuvvetin mânî olamadığı,

148 eş-Şuarâ 26/130.

149 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 29/513.

150 İsfahânî, *Müfredât*, "cbr" mad. 184. Karadaş, "İnsanın Fiilleri", 403.

151 Karadaş, "İnsanın Fiilleri", 403.

152 en-Nisâ 4/176; Yunus 10/44.

153 en-Nisâ 4/176; el-En'âm 6/18; Tirmizî, "Da'avât", 88.

154 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, "kdr" mad. 5/113. İsfahânî, *Müfredât*, "kdr" mad. 658.

mutlak kudret sahibi” demektir.¹⁵⁵ Bu ismin, Allah’ın kudret sıfatını, *kâdir* ve *kadîr* isminden daha mübâlağalı ifade ettiği belirtilmiştir. Zira Arapça’da bir kelimenin harf sayısı arttığında anlamı da artmaktadır.¹⁵⁶ Mekki sûrelerde¹⁵⁷ Allah’ın bir sıfatı olarak dört yerde geçen *muktedir* ismi, bir yerde *azîz*,¹⁵⁸ bir yerde *melîk* ismi ile birlikte,¹⁵⁹ iki yerde ise tek başına zikredilmiştir.¹⁶⁰

Allah Teâlâ, “كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاَهُمْ أَحَدًا عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ / Onlar tüm delillerimizi yalanladılar biz de onları her zaman galip olan, mutlak güç sahibinin yakalaması gibi yakaladık”¹⁶¹ buyurmaktadır. Bu âyette *azîz* ismiyle “galip gelen, üstün olan” kastedilmektedir. Ancak *azîz* ismi, bazen düşmanına galip gelen ve onu yenen anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte *azîz* sıfatını taşıyan zât, karşısındaki kaçırıyorsa, uzaklaştığından dolayı; savaşıyorsa karşı koymasından dolayı onu ele geçirmeme ihtimali vardır. İşte bundan dolayı “Âciz olmayan, mutlak güç sahibi (muktedir) ama karşısındakine fırsat veren bir galibin yakalaması gibi yakaladı” buyurmaktadır.¹⁶² Dolayısıyla buradaki *azîz* kelimesi kâfirlere karşı Allah Teâlâ’nın üstün ve galip olduğunu anlatırken *muktedir* kelimesi çok kudretli olduğunu,¹⁶³ âciz ve zayıf olmadığını anlatmaktadır.¹⁶⁴

Özetle, Kur’ân’da Allah’a nispetle dokuz âyette geçen *kavî* ismi; yedi âyette *azîz* ismiyle, iki âyette *şedîdü’l-ıkkâb/cezâsı çetin* terkihiyle birlikte kullanılmıştır. Allah Teâlâ *kavî* ve *azîz* isimlerini bazı âyetlerde özellikle Müslümanlara, bazı âyetlerde özellikle kâfirlere, bazı âyetlerde hem Müslümanlara hem kâfirlere tüm güç ve kudretin elinde bulunduğunu, her zaman hükümran olanın ve galip gelenin kendisi olduğunu ifade etmek için

155 Hattâbî, *Şe’nü’d-duâ*, 86; Beyhakî, *Kitâbü’l-esmâ*, 1/80.

156 Zeccâc, *Tefsîru esmâillâhi’l-hüsnâ*, 59.

157 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/702; 4/235, 430.

158 “Biz de onları her zaman galip olan, mutlak güç sahibinin yakalaması gibi yakaladık.” el-Kamer 54/42.

159 “Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar.” el-Kamer 54/55; Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, “kdr” mad. 538.

160 el-Kehf 18/45; ez-Zuhruf 43/42.

161 el-Kamer 54/42.

162 Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 29/319.

163 Begavî, *Meâlimü’t-tenzil*, 4/326.

164 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/439.

zikretmiştir. Yine bu isimler, bir taraftan mü'minlere yardım edeceğine dair bir vaâd/müjde, diğer taraftan kâfirleri hezimete uğratacağına dair bir vaâd/tehdit olarak da getirilmiştir. Bir de *kavî* ismini, müşriklere gazap ederken mü'minleri rahmetiyle koruduğunu, Müslümanlar ile kâfirler arasındaki savaşı Müslümanlar lehine çevirebilecek güce sahip olduğunu ifade etmek için zikretmiştir.

Allah'ın *kâdir* ve *kadîr* isimlerinden daha mübâlağalı bir anlama sahip olan, Allah'ın çok kudretli olduğunu ve âciz olmadığını ifade eden *muktedir* ismi, Allah'ın bir sıfatı olarak Kur'ân'da dört yerde kullanılmıştır.

3. Kâdir İsmi

Kâdir ismi önceki başlıkta ele alınan *muktedir* ismi gibi *kadr* (قَدْر) kökünden türemiş, ism-i fâil kalıbında bir kelime olup¹⁶⁵ "Her şeye gücü yeten,¹⁶⁶ âciz olmayan,¹⁶⁷ kudret sahibi" demektir.¹⁶⁸ Gazzâlî (ö. 505/1111), *kâdir* ismini "Dilerse yapan, dilemezse yapmayan" olarak tanımlamıştır. Allah mevcut evrendeki düzene son verip kıyameti koparmaya muktedir olmakla birlikte bunu irade etmemiş, bu iradesini tayin ettiği bir ana tahsis etmiştir.¹⁶⁹

Kur'ân'da sadece Mekkî sûrelerde geçen *kâdir* ismi,¹⁷⁰ yedi âyette "الْقَادِر" şeklinde tekil,¹⁷¹ beş âyette tâ'zîm ifade etmek üzere "قَادِرِينَ/قَادِرُونَ" şeklinde çoğul sîğasıyla Allah'a izâfe edilmiş¹⁷² iki yerde de insana nispetle kullanılmıştır.¹⁷³ *Kâdir* ve *kadîr* kelimelerinin Kur'ân'daki kullanımına bakıldığında *kâdir* isminin, hem insanlar hem de Allah için,¹⁷⁴ *kadîr* ismi-

165 Zeccâcî, *İştikâku esmâillâh*, 48.

166 İsfahânî, *Müfredât*, "kdr" mad. 658; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "kdr" mad. 5/76, 79.

167 Cürcânî, *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân*, 1/198.

168 Kuşeyrî, *et-Tahbîr*, 220.

169 Gazzâlî, *el-Maksadü'l-esnâ*, 134.

170 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/3, 646; 3/174; 4/3, 294, 608, 657, 677, 734.

171 el-En'âm 6/37, 65; el-İsrâ 17/99; el-Ahkâf 46/33; Yâsîn 36/81; et-Târik 86/8; el-Kiyâme, 75/40; Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, "kdr" mad. 537.

172 el-Mü'minûn 23/18, 95; el-Meâric 70/40; el-Mürselât 77/23; el-Kiyâme 75/4; Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, "kdr" mad. 537.

173 Yûnus 10/24; el-Kalem 68/25.

174 Yûnus 10/24.

nin ise sadece Allah için kullanıldığı görülür.¹⁷⁵ *Kadîr* ismi, kudreti ifade etmede *kâdir* ismine göre, *muktedir* ismi de *kadîr* ismine göre daha mübâlağalı bir mana ifade eder.¹⁷⁶

Allah Teâlâ, “*Dediler ki: ‘Ona Rabbinden bir mucize indirilse ya!’ (Ey Muhammed!) De ki: ‘Şüphesiz Allah’ın bir mucize indirmeye gücü yeter. Fakat onların çoğu bilmiyor’*”¹⁷⁷ buyurmaktadır. Hz. Muhammed’in (s.a.s.) nübüvvetinden şüphe duyan kâfirler, Kur’ân’ı mucize olarak görmedikleri için peygamberden Kur’ân dışında bir mucize getirmesini istemişlerdi. Onlar, denizin yarılması, dağın yükseltilerek bir gölgelik haline getirilmesi, ölülerin diriltilmesi gibi bir mucize istiyorlardı. Diğer taraftan kesin bir mucize olan Kur’ân indirilmişken bundan daha büyük bir mucize istemek, batıl bir inatlaşma ve zorluk çıkarma anlamına gelmekteydi. Zira Hz. Muhammed’in (s.a.s.), okuma yazma bilmemesine rağmen Kur’ân’ın onun elinde zuhur etmesi, bu kitabın mucize bir kitap olduğunu göstermekteydi. Bu hakikat, kâfirler tarafından bilinmesine rağmen onların bunun dışında bir mucize istemesi, keyfi bir talep olmuştur. Allah Teâlâ, tekrar bir mucize indirse de onların inanmayacağını bildiği için bu husus, Allah’ın isteğine havale edilmiştir.¹⁷⁸ Bundan dolayı Allah Teâlâ, “*إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً/ Şüphesiz Allah’ın bir mucize indirmeğe gücü yeter*” âyetinin mucibince eğer dilerse onların bu isteğini yapar, dilemezse yapmaz. Onun *fâili muhtar* olması, Ehl-i sünnetin görüşüne göre sadece meşieti ilâhiyeye,¹⁷⁹ Mu’tezile’ye göre de kulların maslahatına göredir. Hâliyle iki durumda da onların isteklerine dilerse cevap verir, dilemezse vermez.¹⁸⁰ Kâfirlerin bu talepleri karşısında buradaki *kâdir* ismi, Allah Teâlâ’nın bir mucize indir-

175 Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres*, “kdr” mad. 537.

176 Zeccâc, *Tefsîru esmâillahi’l-hüsnâ*, 48, 59.

177 el-En’âm 6/37.

178 Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 17/230.

179 Kesb konusunda Eşârî’nin görüşü şu şekildedir: “*İnsan Allah’ın kendisinde yarattığı istitâat ile iyi veya kötü fiillerde bulunarak fiillerinde kesb sahibi olur ve fiilin gerçekleşmesine aracılık eder. İnsan herhangi bir fiile yöneldiği anda fiile eşlik eden insanın gücünü ve fiili yaratan Allah’tır. İnsanın fiildeki etkinliği sadece kendisine verilen hâdis gücün fiile tesir etmesi anlamındaki kesbden ibarettir.*” Mâtürîdî’nin görüşü de Eşârî’nin görüşüne yakındır. Mâtürîdî’ye göre; insan Allah’ın kendisinde yarattığı hâdis güçle, dilediği fiili keşfeder ama insanın fiilleri dahil her şeyin yaratıcısı Allah’tır. Burada Allah’ın fiili “halk”, insanın fiili ise “kesb” adını alır. Sâbûnî, *Matüridiye Akâidi*, 136; Ünverdi, “İnsan Fiilleri”, 432-434.

180 Râzî, *Mefâtihü’l-gayb*, 12/522.

mesinin veya indirmemesinin iradesine bağlı bir durum olduğunu ifade etmektedir. Allah Teâlâ, kâfirlerin istek ve arzularına göre hareket etmez, kendisine hiçbir şekilde baskı yapılamaz. O, yegâne otorite sahibidir.

Diğer âyette “De ki: “O, size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye, sizi birbirinize düşürmeye ve kiminizin gücünü kiminize göstermeye (tattırmaya) gücü yetendir” buyrulmaktadır.¹⁸¹ Âyette kâfirlere ve Müslümanlara¹⁸² gökten veya yerden azap gönderilmesine, onları birbirine düşürmeye, bir topluluğun başka bir topluluğa acı tattırmasına kâdir olanın tek Allah olduğu, O’ndan başka hiç kimsenin bunlara kâdir olmadığı ifade edilmiştir. Zira “هُوَ الْقَادِرُ عَلَى” ifadesi tahsîs ifade etmekte¹⁸³ ve bu âyet, hayrı ve şerri yaratanın Allah Teâlâ olduğunu göstermektedir.¹⁸⁴ Buna göre yeryüzünde insanları âfet ve musîbetlerden koruyacak, insanlar arasında huzuru ve mutluluğu temin edecek tek otorite Allah Teâlâ’dır.¹⁸⁵

Kâdir ismi, âyetlerde mûcize indirmek,¹⁸⁶ azap göndermek, toplulukları birbirine düşürmek, bir grubun diğer gruba acı yaşatmasına imkân sağlamak,¹⁸⁷ ölüleri diriltmek,¹⁸⁸ göklerin ve yerin bir benzerini yaratmak,¹⁸⁹ yeryüzündeki suyu çekmek,¹⁹⁰ zalimlerin kendisiyle tehdit edildiği şeyi (azabı) peygambere göstermek,¹⁹¹ bir kavmin yerine başka bir kavmi getirmek,¹⁹² insanın parmak uçlarını dahi eski hâline getirmek,¹⁹³ gibi konulara güç yetirmek anlamında kullanılmıştır. Zikredilen bu hususlara dikkat edildiğinde Allah Teâlâ’nın henüz bunları yapmadığı ancak bilkuvve bunları yapmaya kâdir olduğu görülmektedir. Kur’ân’dan

181 el-Enâm 7/65.

182 İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr*, 7/285.

183 İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr*, 7/284.

184 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 13/21.

185 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 13/21.

186 el-En’âm 6/37.

187 el-En’âm 6/65.

188 el-İsrâ 17/99.

189 Yâsîn 36/81.

190 el-Mü’minûn 23/18.

191 el-Mü’minûn 23/95.

192 el-Meâric 70/40, 41.

193 el-Kiyâme 75/4.

anlaşıldığı üzere, Allah'ın ceza konularında hemen hesap görmeye kâdir olduğu halde bunu yapmamasının nedenleri; insan için verilen mühlete,¹⁹⁴ göklere ve yere bir süre tayin edildiğine,¹⁹⁵ müşriklerin talep ettiği gibi kıyâmeti hemen getirip inkâr edenleri cezalandırmaya muktedir olsa da önceden belirlediği söz üzere hükmünü ertelemesine,¹⁹⁶ kâfirlere,¹⁹⁷ müşriklere,¹⁹⁸ münafıklara,¹⁹⁹ zâlimlere²⁰⁰ mühlet verildiğine, iman edenleri destekleyip galip kılacağına²⁰¹ vb. hususlarla ilintilidir. Ayrıca kâdir ismi ile birlikte zikredilen hususlar çoğaltıldığında insan aklı, şunu tasdik eder: Allah Teâlâ, dilerse bunları yapar, dilemezse yapmaz. Hiçbir güç onu bir şeye zorlayamaz. O, her şeye kâdirdir, hiçbir gücün kendisini önlemesi ve âciz düşürmesi mümkün değildir, yegâne otorite O'dur.

Bu bölümde ele alınan *kâdir* ve *muktedir* isimlerinin sadece Mekkî, *azîz* isminin ağırlıklı olarak Mekkî, *cebbâr* ve *kayyyûm* isimlerinin Medenî, *kavî* isminin hem Mekkî hem Medenî sûrelerde zikredildiği görülmüştür. Söz konusu isimlerin özellikle Mekke döneminde zikredilmesi, Mekke toplumunun zihnindeki bâtil tanrı inancını yıkmaya, onun yerine tevhid inancını ikâme etmeye ve tek otorite Allah olduğu inancını zihinlere yerleştirmeye yönelik adımlardan biri olarak görülebilir. Bir de nas-olgu ilişkisi bağlamında Mekke'deki muhatapların kıyameti derhal isteme, mûcize vb. talepleri karşısında, Allah'ın bunlara gücünün yettiği *kavî*, *azîz* ve *kâdir* isimleriyle ifade edilmiştir. Diğer taraftan Medine döneminde zikredilen isimleri, ilâhî otoritenin hatırlatılması kabîlinden olduğunu söylemek mümkündür.

4. Melik İsmi

Sözlükte “mâlik olmak, otoritesi altına alıp tek başına tasarruf yetkisine sahip olmak, hükümranlık ve mal” anlamındaki *mülk* mastarından türemiş bir kelime olan *melik*, Allah'ın büyüklük ve azamet sıfatlarından

194 Hûd 11/104.

195 er-Ra'd 13/2.

196 eş-Şuarâ 42/21.

197 Âl-i İmrân 3/178; el-En'âm 6/44.

198 el-Kehf 58/59.

199 el-Bakara 2/15.

200 Hûd 11/100; İbrâhîm 14/42.

201 el-Fetih 48/24; el-Kehf 58/21.

olup “idare etme, otoritesi altına alma, yaratma, emretme ve karşılık vermede tek yetki sahibi” demektir.²⁰² Bu isim, özellikle insanları ilgilendirdiği için “مَلِكُ النَّاسِ/insanların meliki” denir,²⁰³ ancak “مَلِكُ الْأَشْيَاءِ/nesnelerin meliki” denmez.²⁰⁴ Bu fark, *mâlik* ve *melik* isimlerinin kullanımından kaynaklanır. Şöyle ki, *mâlik*; özellikle maddî anlamda bir şeylere sahip olmayı ifade eder, bundan dolayı “Allah Teâlâ, meleklerin, insanların, cinlerin, göklerin, yerlerin, bulutların, rüzgârların *mâliki*” denir. *Melik* ise bir şeylere sahip olmaktan ziyade özellikle kudretin genişliğini ve emretme yetkisini ifade eder, bundan dolayı “Meleklerin, insanların ve cinlerin *meliki* (yöneticisi)” denir.²⁰⁵

Melik ismi, Kur'ân'da on üç yerde²⁰⁶ geçmekle birlikte bunların beşinde Allah'a nispetle,²⁰⁷ diğerlerinde insana nispetle padişah ve yönetici anlamında kullanılmıştır.²⁰⁸

Allah Teâlâ, Mekkî sûrelerden olan Tâhâ ve Mü'minûn sûrelerinde²⁰⁹ “فَقَتَعَٰلَىٰ ٱللَّهُ ٱلْمَلِكُ ٱلْحَقُّ”/Gerçek hükümdar olan Allah çok yücedir”²¹⁰ âyetinde gerçek hükümdarın sadece kendisi olduğuna dikkat çekmek için *melik* kelimesini hak/gerçek olarak nitelemiştir.²¹¹ Zira “وَكَانَ وِرَآءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ”/Onların ilerisinde her (sağlam) gemiyi zorla alan bir hükümdar vardı”²¹² “وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ”/Hükümdar: ‘Onu bana getirin’ dedi”²¹³ vb. âyetlerde *melik* kelimesi, dünya hükümdarları için kullanıldığında, Allah hakkındaki bazı âyetlerde olduğu üzere, “hak/gerçek *melik*” şeklinde bir niteleme ile gelmemiştir. Nitekim dünyadaki hükümdarlara yetkiyi veren Allah'tır ve on-

202 İsfahânî, *Müfredât*, “mlk” mad. 774; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “mlk” mad. 10/491.

203 en-Nâs 114/2.

204 Zeccâc, *Tefsîru esmâillâhi'l-hüsnâ*, 43.

205 Askerî, *el-Furukü'l-lugaviyye*, 182.

206 el-Bakara 2/246, 247; el-Kehf 18/79; Yûsuf 12/43, 50, 54, 72, 76; Tâhâ 20/114; el-Mü'minûn, 23/116; el-Haşr 59/23; el-Cuma' 62/1; en-Nâs 114/2.

207 Tâhâ 20/114; el-Haşr 59/23; el-Mü'minûn 23/116; el-Cum'a 62/1; en-Nâs 114/2.

208 Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, “mlk” mad. 674.

209 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/49-174.

210 Tâhâ 20/114; el-Mü'minûn 23/116.

211 İbn Aşûr, *Tefsîrüt-Tahrîr*, 16/315.

212 el-Kehf 18/79.

213 Yûsuf 12/50.

ların hükümdarlığı bir grup insan üzerinde²¹⁴ ve kısıtlı bir yetkidir. Allah ise hükümdarlığını ve otoritesini hiçbir yerden almamıştır, tüm insanların hükümdarıdır²¹⁵ ve onlar üzerinde mutlak yetkilidir. Onun hükümdarlığı son bulmaz ve değişmez.²¹⁶

Melik ismi, Mekkî sûrelerde hak/gerçek sıfatını alırken Medenî sûrelerden olan Haşr ve Cum'a sûrelerinde "مَلِكِ الْكُدُّوسِ / *Melik (hükümdar), Kuddûs (her noksanlıktan münezze olan)*"²¹⁷ şeklinde kuddûs sıfatı ile birlikte kullanıldığı da görülmektedir.²¹⁸

Mekkî olan Nâs sûresinde de "مَلِكِ النَّاسِ إِلَهِ النَّاسِ / *İnsanların hükümdarı-na, insanların ilâhına (sığınırım de)*"²¹⁹ buyrulmaktadır.²²⁰ İnsanlar arasında krallar vardır. Allah Teâlâ da kendisinin gerçek kral/melik olduğunu hatırlatmaktadır. O halde diğer kudretli büyüklere ve krallara değil sadece Allah'a sığınması ve iltica edilmesi gerekmektedir.²²¹ Sonuç olarak sûrede, zarar veren insan, cin ve her türlü varlığın şerrinden bunların Meliki'ne (hâkimine), bunları gözetip kontrol edene sığınma önerilmektedir.

Görüldüğü üzere *melik* ismi, hem insana hem de Allah Teâlâ'ya nispetle kullanılmıştır. Aslında bu isim, Mekkeliler tarafından bilinen ve kullanılan bir isimdir. Nitekim Abîd b. el-Ebras'ın Hire melikine hitâben yazdığı şiirden anlaşıldığı gibi Araplar, *melik* kelimesini, kral anlamında kullanmaktaydı.²²² Kur'ân, gerçek bir *melik*/kral tasavvurunun ilk adımı olarak *melik* ismini, Mekkî sûrelerin ikisinde hak/gerçek sıfatı ile Medenî sûrelerin ikisinde de kuddûs sıfatı ile birlikte kullanmıştır. Ayrıca Nâs sûresinde de insanların gerçek melikinin kendisi olduğuna dikkat çek-

214 İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr*, 28/120.

215 Merâgî, *Tefsirü'l-Merâgî*, 16/155.

216 Şa'râvî, *Tefsîru Şa'râvî*, 15/9407.

217 el-Haşr 59/23; el-Cum'a 62/1; bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 9/604.

218 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/498-529.

219 en-Nâs 114/2. Mekkî ve Medenî olduğuna dair iki görüş bulunmaktadır. bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/823.

220 Nâs sûresinin Medenî olduğuna dair zayıf bir görüş de vardır. bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/823.

221 Kurtubî, *el-Câmi'*, 20/261.

222 فقام بين يدي الملك فقال: أنت المليك عليهم ... وهم العبيد إلى القيام / Esir alınan Abîd b. el-Ebras selbest kalmak için *kralla* şu şiirini arzetti: Sen kralsın onlar kıyamete kadar senin kulların... İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şuarâ*, 1/107. Câhiliye'de itaat olgusu için bk. Turhan *Câhiliye'de Yönetim*, 221.

mek için doğrudan insana izâfetle kullanmıştır. Özellikle Mekkî sûrelerde melik kelimesinin hak/gerçek sıfatı ile nitelenmesi ve insana izâfetle kullanılması aslında câhiliye Arapları'nın sahte tanrı tasavvurunu yıkarak gerçek kral olan ilâhın ve otorite sahibinin Allah olduğunu, O'nun dışında gerçek manada hiçbir hükümdarın bulunmadığını, tüm hükümdarların O'nun otoritesi altında olduğunu, var olan fani hükümdar ve otoritelerin yok olacağını ve insanlar üzerinde mutlak yetkinin Allah'a ait olduğunu bildirmektedir. Nitekim bu ismin, Mekkî sûrelerin yanında Medenî sûrelerde kuddûs sıfatı ile kullanılması, Kur'ân'ın nâzil olduğu ilk dönemden son döneme kadar gerçek otorite sahibinin Allah olduğunun zaman zaman muhatap kitleye hatırlatıldığını göstermektedir.

5. Kayyûm İsmi

Kalkmak, ayakta durmak, bir şeye devam etmek, korumak, bir işin idaresini üstlenmek anlamlarındaki kıyâm mastarından türemiş olan kayyûm kelimesi, "فَيَعُولُ" vezninde olup mübâlağalı ism-i fâil kalıbındadır.²²³ Katâde (ö. 117/735), *kayyûm* ismini, "Mahlûkatın ecellerini, rızıklarını ve işlerini yönetip idare eden"²²⁴ Ebû Ubeyde (ö. 209/824), "Zeval bulmaksızın her daim yöneten"²²⁵ Hâlimî (ö. 403/1012), "Yarattığı her şeyi idare eden"²²⁶ ve onları dilediği gibi yöneten" olarak tanımlamıştır.²²⁷ Zemahşerî (ö. 538/1144), "Yaratılmışları daima yöneten ve koruyan"²²⁸ Râzî (ö. 606/1210) ise "Hem bizâtihi kâim (var) olan hem de gerek mahiyeti gerekse varlığı itibariyle kendisinin dışında kalan her şeyi ayakta tutan (mukavvim)" anlamına gelir" demiştir. Zât-ı gereği varlığı zorunlu olan varlık mevcut olunca her şeye nispetle hakîki *kayyûm*'dur.²²⁹ Zira başkasıyla kâim olan (ayakta duran) bizâtihi kâim olamaz, *kayyûm* vasfını alamaz.²³⁰

223 Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, "kvm" mad. 9/269; İsfahânî, *Müfredât*, "kvm" mad. 690; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, "kvm" mad. 12/497; Fîruzâbâdî, *el-Kamusü'l-muhit*, "kvm" mad. 1152; Ayrıca bk. Hatip, *Allah'tan Gönüllere Sevgi Kuşağı Esmâ-i Hüsna*, 209.

224 Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, "kvm" mad. 33/315.

225 Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, "kvm" mad. 9/269; Aynı tanım Hattâbî'ye de isnât edilmiştir. bk. Beyhakî, *Kitabü'l-Esmâ*, 1/131.

226 Hâlimî, *el-Minhâc*, 1/200; Beyhakî, *Kitabü'l-Esmâ*, 1/131.

227 Hâlimî, *el-Minhâc*, 1/200.

228 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/300.

229 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 7/6.

230 Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 7/6.

Bu arada, Allah'ın her şeyi yönetmesi, canlıların iradesine hükmetme olarak anlaşılmalıdır. Kâinata bakan yönüyle buradaki yönetme; onların hayatlarını sürdürmesi için gerekli olan nizam ve intizamı var etmesi ve bunun devamını sağlaması, kula bakan yönüyle de; *cüz-î irâde, küllî irade* anlayışı doğrultusunda kulun bir şeyi irade etmesi ve o iradenin fiilini Allah'ın yaratmasıdır.²³¹

İbn Abbâs bu konu bağlamında şöyle demiştir: "Allah'ın isimlerinin en büyüğü *hayy* ve *kayyûm* isimleridir."²³² Allah'ın *kayyûm* sıfatını idrâk eden kimse, işleri idare etmenin sıkıntısından ve yorgunluğundan kurtulur. İşleri Allah'a havale etmenin huzuru ile yaşar.²³³

Kayyûm ismi, Kur'ân'da geçtiği üç âyette de *hayy* ismi ile birlikte zikredilmiştir. Medenî sûrelerin ikisinde de²³⁴ "لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ/Allah kendisinden başka ilah bulunmayan, hayy (diri) ve kayyûm (her şeyi idare edip yönetmekte) olandır"²³⁵ şeklinde geçmektedir.²³⁶ Bakara sûresinde takip eden âyetteki "وَلَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ/Onu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku"²³⁷ ifadesi, öncesinde geçen *kayyûm* ismini açıklamakta ve tekit etmektedir. Diğer bir ifadeyle *kayyum*, Allah'ın uyuklamasının ve uykuya dalmasının imkânsızlığını da ifade eder.²³⁸ Bir de Mekkî olan Tâhâ sûresinde geçmektedir.²³⁹ Allah Teâlâ, varlıkların idare ve tedbirinden hiçbir zaman gâfil değildir. Nitekim bir çocuğun bakıcısı, çocuğu bir an ihmal etse çocuk ya kendisine ya da etrafında bulunan şeylere büyük zarar ve-

231 Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*"number-of-pages":410, 53 s.,"publisher": "İskenderiyye: Dâru'l-Câmîâtî'l-Mısıriyye","source": "ktp2.isam.org.tr","title": "Kitâbü't-Tevhîd","URL": "http://ktp2.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=91641&tarama=tevhid+huleyf","author": [{"family": "Mâtürîdî","given": "Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd"}],"accessed": {"date-parts": ["2022",1,3]},"issued": {"literal": "tsz."}},"schema": "https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"} , 229. Burada özellikle şu âyeti zikretmek gerekir: "De ki: 'Her şeyi yaratan Allah'tır'" er-Ra'd 13/16.

232 Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm*, 3/24.

233 Kuşeyrî, *et-Tahbîr*, 210.

234 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/19, 335.

235 el-Bakara 2/255; Âl-i İmrân 3/2.

236 Bir âyette de "Bütün yüzler (insanlar), diri (hayy) ve kayyûm Allah için eğilip boyun bük müştür" şeklinde geçmektedir. Tâhâ 20/111.

237 el-Bakara 2/255.

238 Beyhakî, *Kitabü'l-Esmâ*, 1/131.

239 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/49; Tâhâ 29/73.

rebilir. Allah Teâlâ, yaratılmış bütün varlıkları idare eden ve yöneteni yani *kayyûmu*'dur. Bundan dolayı onları yönetmekten gâfil olması mümkün değildir.²⁴⁰

Allah Teâlâ, “أَقَمَنُ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ / Her canlının yaptığı işi gözetip idare eden (hiç böyle yapamayan gibi olur mu?)”²⁴¹ âyetinde *kayyûm* isminin ism-i fâili olan “قَائِمٌ” lafzını kullanmıştır. Bu âyette göstermektedir ki, *kayyûm* ismi, Allah Teâlâ'nın tüm canlıların işlerini idare etme ve yönetme sıfatını mübâlağalı bir şekilde ifade etmektedir.²⁴²

Kısaca *Kayyûm* ismi, iki Mekkî biri Medenî olmak üzere Kur'ân'da üç yerde Allah'a izâfeten kullanılmış olup “Her dâim zeval bulmaksızın mahlûkatın tüm işini yöneten, idare eden ve mahlûkatı koruyup gözetleyen müdebbir” anlamına gelmesi hasebiyle Allah Teâlâ'nın kâinatta canlı ve cansız her şey üzerindeki otoritesini ifade etmektedir.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm'de bazen âyet sonlarında bazen âyet ortasında yer alan esmâ-i hüsnâ ile sık sık ilâhî otoritenin varlığına dikkat çekildiği görülmektedir. Kur'ân'da dört âyette esmâ-i hüsnâ terkibi ile ilâhî isimlerden bahsedilmiş, İbn Mâce ve Tirmizî rivâyetinde de bu isimler tek tek zikredilmiştir. Söz konusu hadis kaynaklarında yer alıp Kur'ân'da zikredilen; *azîz*, *kavî*, *cebbâr*, *muktedir*, *kâdir*, *melik*, *kayyûm* isimlerinin ilâhî otoriteyi ifade eden isimler olduğu tespit edilmiştir.

Azîz isminin Kur'ân'da seksen sekiz yerde geçtiği, *kavî* isminin ise dokuz yerde Allah'a nispetle kullanıldığı saptanmıştır. Bu isimlerin hem mü'minlere hem de kâfirlere hitâben kullanıldığı görülmektedir. Allah Teâlâ, *azîz* ismini, müşriklere her daim galip ve üstün geldiğini, *kavî* ismini, bir taraftan müşrikleri cezalandırırken diğer taraftan mü'minleri rahmetiyle koruduğunu, bir savaşı mü'minlerin lehine çevirebilecek tek otoritenin kendisi olduğunu, mü'minlerin sadece kendi çaba ve gayretleriyle savaşları kazanmadıklarını ifade ederken kullanmıştır. Bazı âyetlerde de

240 Râzî, *Mefâtîhü'l-gayb*, 7/8. *Kayyûm* ismi hakkında geniş bilgi için bk. Çelik, “Kur'ân'da *Kayyûmiyet* Kavramı Ve Kâinattaki Tecellisi”, 19.

241 er-Ra'd 13/16.

242 İbn Aşûr, *Tefsirü't-Tahrîr*, 3/18. Kur'ân'da iki yerde geçen “قَائِمٌ” sıfatı Âl-i İmrân sûresi on sekizinci âyette de “Her fiil ve buyruğunda adaleti ayakta tutan” şeklinde geçmektedir.

kavî ve *azîz* isimlerinin, bir taraftan mü'minlere bir vaâd (müjde), diğer taraftan kâfirlere bir vaîd (tehdit) ifade etmek için zikredildiği tespit edilmiştir.

Cebbâr isminin Kur'ân'da bir yerde Allah'ın bir ismi olarak, dokuz yerde ise mü'min ve kâfirlerin bir sıfatı olmak üzere toplamda on yerde kullanıldığı görülmektedir. Allah Teâlâ'ya nispetle kullanıldığı yerde "Her şeyi islah eden, iradesi doğrultusunda mahlûkâtı zor kullanarak veya kullanmadan otoritesi altında alan melik" anlamında övgü, insana izâfe edildiğinde ise yergi için kullanılmıştır. *Cebbâr* ismindeki zor kullanarak otoritesi altına alma anlamını, Allah'ın insanların tüm iradelerini elinden alması şeklinde değil, yaratma, öldürme, hesaba çekme vb. zorunlu (izdirârî) kader konularında iradesini gerçekleştirme gücüne sahip olmasını ifade eden bir isim olarak anlamının daha doğru olacağı kanaatine varılmıştır. Zira Allah, kullarına zerre miktarı zulüm ve haksızlık yapmaz, âdil ve hakîm sıfatlarına sahiptir.

Kâdir ismi, Kur'ân'da mûcize indirmek, azap göndermek, ölüleri diriltmek, göklerin ve yerin bir benzerini yaratmak, bir topluluğun yerine başka bir topluluğu getirmek gibi konulara güç yetirmek anlamında kullanılmıştır. Allah Teâlâ bu örnekleri, insanın aklına gelebilecek her şeye kâdir olduğunu ifade etmek için vermiştir. Verilen misallere dikkat edildiğinde Allah'ın henüz bunları yapmadığı ancak bilkuvve yapmaya kâdir olduğu anlaşılmaktadır. Dilerse zikredilen bu hususları yapar, dilemezse yapmaz. Allah'ın bunları yapmaması önceden kâfirlere, müşriklere, münafiklara, zâlimlere mühlet verilmesi, göklere ve yere bir süre tayin edilmesi vb. hususlarla ilintilidir.

Melik isminin Kur'ân'da insanın bir sıfatı olarak beş yerde, Allah Teâlâ'ya izâfeten sekiz yerde olmak üzere toplamda on üç yerde zikredildiği tespit edilmiştir. Ancak Allah Teâlâ, kendisi dışında gerçek manada hiçbir hükümdarın olmadığını, tüm hükümdarların fani olduğunu ve otoritelerinin yok olacağını, mutlak otoritenin kendisi olduğunu bildirmek için *melik* ismini, kendisine nispet ettiği bazı âyetlerde hak/gerçek sıfatı ile birlikte kullanmıştır.

Allah'ın *kayyûm* ismi, hiçbir âyette insana nispet edilmemiş üç âyette de Allah için kullanılmıştır. Bu isim de "Her dâim mahlûkatın tüm işini yöneten, idare eden ve mahlûkatı koruyan ve gözetleyen müdebbir" anlamına gelmesinden dolayı Allah Teâlâ'nın canlı ve cansız her şey üzerinde-

ki otoritesini ifade etmektedir.

Zikredilen isimler genel olarak değerlendirildiğinde; Kur'ân'da geçen *azîz*, *kavî*, *cebbâr*, *muktedir*, *kâdir*, *melik*, *kayyyûm* isimlerinin âyetlere gelişigüzel konmadığı, öncesindeki ifadelerle sıkı bir anlam bağı olduğu, bazen öncesindeki manaları te'kit ettiği bazen de öncesindeki ifadelerin gerekçesini bildirdiği tespit edilmiştir. Kur'an'ın ana konusu olan tevhîd ve nübüvvet konuları anlatılırken her ne kadar ilk bakışta fark edilmese de ana tema olarak Allah'ın otoritesine vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca *kâdir* ve *muktedir* isimlerinin sadece Mekki, *azîz*, isminin ağırlıklı olarak Mekkî, *cebbâr* ve *kayyyûm* isminin Medenî, *kavî* ve *melik* isminin hem Mekkî hem Medenî sûrelerde zikredildiği görülmektedir. Mekke döneminde ilâhî otoritenin daha fazla hissedilmesi adına ilâhî otorite ile özdeşleşmiş olan *azîz*, *kâdir* ve *muktedir* isimleri Mekkî âyetlerde zikredilmiştir. Bununla gaye, câhiliye toplumunun şirke bulaşmış tanrı tasavvurunu yıkarak tevhide dayalı gerçek ilâh tasavvurunu zihinlere yerleştirmek olduğu söylenebilir. Bu durum, nas-olgu arasındaki sıkı irtibatı da göstermektedir. Diğer taraftan ilâhî otoritenin hiçbir zaman unutulmaması adına nüzûl sürecinin her safhasında ilâhî otoritenin hatırlatıldığı saptanmıştır. Bunun da ötesinde Allah Teâlâ, tüm muhataplara kendi otoritesini bildirmek için sebeplilik ilkesine bağlı kalmadığını ifade eden bir üslûp kullanarak bazı ilâhî isimleri, tarihî kıssaların ve haberlerin sonuna getirmiştir. Kısacası tarihî anlatımlarda ilâhî otorite asıl illet ve sebepler tâlidir. Ayrıca bu isimlerin kullanımını, Kur'ân'ın îcâz ve i'câz yönünü ortaya koyan bir üslûp tarzı olarak da görmek mümkündür. Bu çalışmada olduğu gibi Kur'ân'ın özü olan diğer ilâhî isimleri âyetlerde ifade ettiği anlama göre gruplandırarak incelemek, Kur'ân'ın *îcâzını* ve *i'câzını* anlamaya katkı sağlayacağı gibi zikredildiği âyetleri anlamaya da katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Mısır: Dâru'l-Kütüp, 1945.

Âdil, Ebû Hafs Ömer b Ali ed-Dımaşkî İbn. *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*. 20 Cilt. Beyrût : Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

Ahmed, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed b. Amr Ferâhidî Halil b. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdi Mahzûmî - İbrâhim Samerraî. Beyrut: Mektebetü Hilâl, ts.

Altın, Mehmet. *Dil ve Bağlam Açısından Kur'ân'da Esmâ-i Hüsnâ*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2021.

Arpaguş, Hatice K. *Fazlur Rahmân'a Göre Allah ve İnsan*. İstanbul: Çamlıca Yayınları. 2010,

Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer. *Fethü'l-bari bi-şerhi Sahihi'l-Buhari*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1959.

Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl. *el-Furukü'l-lugaviyye*. thk. Muhammed İbrahim Selim. Kahire: Dâru'l-İlim, ts.

Aynur, Hatice Şahin. "Âyet Sonlarındaki Esmâ-i Hüsnânın Birbiriyle İrtibatı: Azîz İsmi Örnekleme, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXI/1 (2017), 539-576.

Ayverdi, İlhan. *Kubbealtı Lugatı*. thk. Kerim Can Bayar. 3 Cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 4. Basım, 2011.

Balaban, Ebü'l-Hasan Alaeddin Ali b. Balaban b. Abdullah İbn. *el-İhsân fî takrîbi sahîhi İbn Hibbân*. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyyin b. Ali. *Kitabü'l-Esmâ ve's-sıfât*. thk. Makbil b. Hâdi el-Vâdî. 2 Cilt. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. *Sahîh-i Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiy-yi*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1997.

Çelik, Ahmet. "Kur'ân'da Kayyûmiyet Kavramı Ve Kâinattaki Tecellisi" Kadim Hikmet Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. 2 (Haziran 2020), 19-44.

Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları, 23. Basım, 2011.

Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, İbn Hacer el-Askalânî. *Tahrîcu hadisi'l-esmâ'i'l-hüsnâ*. thk. Meşhur (Mashhour) b. Hasan b. Mahmud b. Salman. Medine: Mektebetü'l-Gurebai'l-Eseriyye, 1992.

Efendi, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddîn İmâd Ebüssuûd. *Tefsîru Ebi's-Suûd*. 9 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Mushaf, ts.

Ertürk, Ahmet Çetin. *Fransızca-Türkçe Bilge Sözlük*. Ankara: y.y., 5. Basım, 2012.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. *Tehzîbü'l-luga*. thk. Muhammed Ivaz. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'ihyâ'i-Türâsi, 2001.

Fazlurrahman. *İslâm ve Çağdaşlık*, çev. Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbasoğlu. İstanbul: Fecr Yayınevi, 1990.

Fîruzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhîd*. thk. Muhammed Naim el-Arksûsi. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Hucetü'lislâm Muhammed b. Muhammed. *el-Maksadü'l-esnâ fî şerhi esmâillahi'l-hüsnâ*. thk. Bassâm Abdülvehhâb el-Câbî. Kıbrıs: el-Cefân ve'l-Câbî, 1987.

Gusn, Abdullah Sâlih b. Abdülazîz. *Esmâullâhi'l-hüsnâ*. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.

Gündüz, Şinasi. *Kur'ân'ı Anlamak*. İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, 2015.

Hacımüftüoğlu, Halil. *Kral Tanrı: Allah'ın krallığı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Hâlîmî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hasen b. Muhammed b. Halîm Halîmî Cürcânî. *el-Minhâc fî şuabi'l-îmân*. 3 Cilt. Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1979.

Hatip, Abdülaziz. *Allah'tan Gönüllere Sevgi Kuşağı Esmâ-i Hüsnâ*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 2008.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm. *Şe'nü'd-duâ*. thk. Ahmed Yusuf Dekkâk. Dimaşk: Dârü's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1992.

Hâzin, Ali b. Muhammed el-. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. thk. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1415.

İbn Aşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnusî. *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tûnus: ed-Dârü't-Tûnisiyye, 1984.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b Mûkerrem b Ali el-Ensârî. *Lisanü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî. *eş-Şî'r ve's-suarâ*. 2 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Hadis, 2002.

İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb. *Müfredâtu fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1992.

Karadaş, Çağfer. "İnsanın Fiilleri". *Kelam El Kitabı*, ed.Şaban Ali Düzgün. 403-417. Ankara: Grafik Yayınları, 5. Basım, 2012.

Karagöz, İsmail. *Ayet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları Esmâ-i Hüsnâ*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011.

Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed. *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakati'l-Hanefiyye*. 2 Cilt. Pakistan: Mir Muhammed Kütüb, ts.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi 'li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm el-İtifiyyîş. 20 Cilt. Kâhire: Darü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 3. Basım, 1964.

Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevazin. *et-Tahbîr fî't-tezkîr şerhu esmâillâhi'l-hüsnâ*. Beyrut: Dârü zâd, 1986.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Kitâbü't-Tevhîd*. İskenderiyye: Dâru'l-Câmiâti'l-Mısriyye, ts.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Mecdî Bâslûm. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426.

Merâgî, Ahmed Mustafa. *Tefsîrû'l-Merâgî*. 30 Cilt. Kâhire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.

Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'la. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. 7 Cilt. çev. Muhammed

Han Kayaâni vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 1991.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahihu Müslim*. 5 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, ts.

Necdî, Muhammed Hammûd. *en-Nehcü'l-esmâ fî şerhi esmâillâhi'l-hüsnâ*. Kuveyt: Mektebetü'l-İmam ez-Zehebî, 2000.

Öztürk, Mustafa. *Kissaların Dili*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım, 2013.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *Mefâtîhü'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1999.

Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm*. 12 Cilt. Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyye, 1990.

Sâbûnî, Ebû Muhammed Nuruddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr, *Mâtüridiye Akâidi*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 6. Basım, 1998.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim Nîsâbûrî. *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâ'i-Türâsi, 2002.

Şa'râvî, Muhammed Mütevellî. *Tefsîru Şa'râvî*. 20 Cilt. Mısır: Mısır: AHBÂRU'L-YEVİM, 1997.

Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî. *Fethül-kadîr*. Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1994.

Şinkitî, Muhammed Emin b. Muhammed Muhtâr Cekenî. *Edvâü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1995.

Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmi-u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kâhire: Dârü Hicr, 2001.

Temizer, Aydın. "Kur'ân'da 'Rab' Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz". Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 44 (Ocak 2013), 39-66.

Tilimsânî, Afîfgüddîn Süleyman b. Ali b. Abdullah. *Meâni'l-esmâi'l-ilâhiyye*. thk. Orkhan Musakhanov. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, İslâm Araştırmaları Merkezi 2018.

Topaloğlu, Bekir. "Allah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/471-498. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Topaloğlu, Bekir. "Cebbâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/181-182. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Topaloğlu, Bekir. "Esmâ-i hüsnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/404-418. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Topaloğlu, Bekir. "Hakîm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/181-182. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Turhan, Abdullah. *Câhiliye'de Yönetim*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.

Ünverdi, Veysi. "İnsanın Fiilleri". *Sistemik Kelam*, ed. Mehmet Evkuran. 427-439. Ankara: Bilay Yayınları, 2019.

Yurdagür, Metin. *Allah'ın sıfatları: esmaü'l-hüsna*. İstanbul: Marifet, 1984.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtazâ Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Dâru'l-Hidâye, ts.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim b. es-Serî b. Sehl. *Tefsîru esmâillahi'l-hüsnâ*. thk. Ahmed Yusuf Dekkâk. Dımaşk: Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, ts.

Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk. *İstikâku esmâillâh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûnü'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1987.

Zerkeşî, Muhammed b. Abdullah b. Burhân. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Marife, 1957.